

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОСТОРОВИХ ДАНИХ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Лешенок У. С.,

аспірант факультету соціології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті вивчаються перспективи використання просторових даних у дослідженнях політичних орієнтацій населення України. На противагу поширеним нині підходам до використання просторових даних у дослідженнях політичних орієнтацій, які пов'язані з утворенням макрорегіонів, у цій статті пропонується розглянути зв'язок між близькістю територій до кордонів з іншими державами та результатами голосування на цих територіях. Для аналізу відібрана одна з областей України, а саме Чернігівська область, як така, що межує одразу ж з двома державами – Білорусією та Росією. Як емпіричні дані використані результати голосування населення Чернігівської області на парламентських виборах 2012 та 2014 років. На основі регресійного аналізу продемонстровано, як міра близькості виборчої дільниці до кордону з іншою державою впливає на рівень підтримки політичних сил на парламентських виборах. За результатами проведеного аналізу виділені партії, на рівень підтримки яких близькість до кордонів з іншою державою впливає негативно, та партії, на рівень підтримки яких ця змінна впливає позитивно.

В статье изучаются перспективы использования пространственных данных в исследованиях политических ориентаций населения Украины. В противоположность распространенным сегодня подходам к использованию пространственных данных в исследованиях политических ориентаций, связанных с образованием макрорегионов, в данной статье предлагается рассмотреть связь между близостью территорий к границам с другими государствами и результатами голосования на этих территориях. Для анализа отобрана одна из областей Украины, а именно Черниговская область, граничащая сразу с двумя государствами – Белоруссией и Россией. В качестве эмпирических данных использованы результаты голосования населения Черниговской области на парламентских выборах 2012 и 2014 года. На основе регрессионного анализа показано, как мера близости избирательного участка к границе с другим государством влияет на уровень поддержки политических сил на парламентских выборах. По результатам проведенного анализа выделены партии, на уровень поддержки которых близость к границе с другим государством влияет негативно, и партии, на уровень поддержки которых эта переменная влияет позитивно.

The article analyzes the perspectives of spatial data in the researches of political orientations of the Ukrainians. In contrast to the widespread approaches to spatial data in studies of political orientations related to the formation of macroregions, this article proposes to consider the connection between the proximity of the territories to the borders with other states and the results of voting in these territories. Chernihiv oblast has been selected for analysis as one that borders immediately with two states – Belarus and Russia. As empirical data, the results of voting in the population of Chernihiv region in the parliamentary elections of 2012 and 2014 are used. On the basis of regression analysis, it is demonstrated how the measure of proximity of the polling station to the border with another state affects the level of support of political forces in the parliamentary elections. According to the results of the analysis, there are parties whose level of support has a negative influence on the proximity of borders with another state, and those parties whose level of support this variable is positively affected.

Ключові слова: політичні орієнтації, електоральний вибір, просторові дані.

Постановка проблеми. Серед сучасних досліджень у межах різних суспільних наук, зокрема соціологічних, часто можна зустріти концепції із залученням просторових даних як пояснювальних змінних. На основі таких даних дослідники намагаються пояснити як різноманітні установки, вподобання або орієнтації окремих осіб, так і певні суспільні настрої (наприклад, протестну поведінку), макроекономічні показники (як-от рівень бідності). Часто також можна зустріти спроби побудови на основі просторових даних різноманітних моделей із метою пояснення політичних орієнтацій або електорального вибору.

Серед українських соціологів тривалий час був поширений підхід до регіоналізації території України на основі політичних орієнтацій. Насправді, на основі результатів кількох парламентських та президентських виборів дійсно можна помітити певний поділ на регіони на основі електорального вибору населення. Певні стереотипи щодо голосування різних регіонів України ретранслюються і в засобах масової інформації, і в наукових публікаціях. Але нині дедалі частіше з'являються думки щодо штучного конструювання такого регіонального поділу. Спрощене розуміння поділу України на два розколоти регіони («Західний» та «Східний») використовується не як пояснювальна змінна в наукових дослідженнях, а з метою маніпуляцій громадською думкою. Так, наприклад, чітка сегментація електорального простору України за цивілізаційними, а, отже, зовнішньополітичними характеристиками, вперше була застосована як мобілізаційна виборча технологія під час президентської кампанії 2004 року [4, с. 291].

Таким чином, нині є необхідність у розробці нових підходів до використання просторових даних при вивченні політичних орієнтацій та електорального вибору населення України, які були б спрямовані не лише на конструювання макрорегіонів, а і на пошук взаємозв'язків між політичними орієнтаціями або електоральним вибором населення та місцем проживання всередині таких регіонів.

В основі багатьох досліджень зв'язку між політичними орієнтаціями та місцем проживання населення лежить поняття «регіональної ідентичності». При такому підході допускається існування певної регіональної ідентичності, яка може бути потужнішою, ніж, наприклад, національна чи етнічна, і впливати на ряд орієнтацій, установок та вподобань населення, яке проживає на цій території. У межах такого підходу часто використовують термін «регіональне голосування» [5]. Фактором, який впливає на електоральний вибір, тут є культурні особливості населення, які, за таким підходом, є різними у різних регіонах. Це питання зовнішньополітичних орієнтацій, мови, національних героїв. Такі регіональні ідентичності є продуктом історичного розвитку, поселенської, освітньої та вікової структур населення, що укоренились у звичках, способі життя, сприймання та пояснення індивідами дійсності, їх соціального й економічного становища [9, с. 32].

Інший підхід до ролі місця проживання у поясненні політичних орієнтацій та електорального вибору полягає у виділенні такого ключового фактору, як роль політичних еліт. Так, наприклад, Н. Ротар підкреслює необхідність врахування ролі регіональних еліт у процесі формування ідентичностей. Вона виділяє кілька складників політичного паттерну регіону: 1) основні способи реакції регіонального співтовариства на виклики навколишнього середовища; 2) історичні моделі взаємодії політичного співтовариства з навколишнім середовищем; 3) спосіб взаємодії еліт і населення з навколишнім світом політичного [3, с. 117]. Структурування електорального простору України за регіональними елітами як носіями регіональних ідентичностей дає підстави стверджувати про існування зародків осі територіальної диференціації суспільно-політичних (електоральних) переваг – «прозахідна/ проросійська» орієнтація [7, с. 122].

Ще одним підходом до використання просторових даних під час дослідження політичних орієнтацій населення України є конструювання опозиції «Центр-Периферія». Фактором, який впливає на різницю у голосуванні між містами та селами, деякі дослідники називають готовність населення до змін. Так, жителі міст легше засвоюють нові віяння та пристосовуються до змін. У політичних вподобаннях це може проявлятися, наприклад, у вищому рівні консерватизму серед жителів сіл порівняно з жителями міст [5, с. 58]. Окрім того, факторами, які впливають на результати голосування у межах такого підходу, можуть бути рівень життя та рівень освіти населення, щільність соціальних мереж, специфічні проблеми і потреби, які суттєво різняться для міського та сільського населення [1].

У соціологічній літературі регіон розглядається, перш за все, як простір певної соціальної структури, організації влади і культурних традицій, що дає підстави соціологам говорити про територіально диференційоване об'єднання людей [8, с. 94]. Так, О. Стегній у дослідженні регіональних політичних культур виділяє чотири типи: активно-демократичну, пасивно-демократичну, активно-недемократичну і пасивно-недемократичну культури [9, с. 34]. Ці типи він розглядає у межах чотирьох макрорегіонів: Центр, Захід, Схід і Південь. За результатами аналізу, проведеного О. Вишняком, виділено п'ять типів політичних регіонів України: Донбас та Крим, інші південно-східні області, перехідний регіон Північного Сходу та Кіровоградська область, Центральна Україна, Західна Україна [2]. Н. Погоріла пропонує дещо інший підхід до регіоналізації, а саме концепцію горизонтального (Захід-Схід) та вертикального (Північ-Південь) культурного поділу України [6].

Таким чином, у використанні просторових даних для пояснення політичних орієнтацій та електорального вибору українців прослідковується дві тенденції: поділ території України на кілька регіонів за їх географічним розташуванням та використання дихотомії «Центр-Периферія». У цій статті пропонується інший підхід до використання просторових даних, а саме розрізнення територіальних одиниць залежно від їх близькості/віддаленості від кордонів з іншими державами. Така змінна використовується дослідниками як фактор при вивченні різних соціальних установок та орієнтацій. Так, наприклад, у процесі вивчення ставлення населення США до будівництва стіни на кордоні з Мекси-

кою центральна гіпотеза дослідження стосується саме близькості місця проживання респондентів до кордону з цією країною [11]. Дж. Еванс із колегами розглядають міру близькості місця проживання респондента та місця проживання кандидата як фактор, який позитивно впливає на імовірність віддати голос на виборах за цього кандидата [10]. Л. Пейсахін та А. Розенас, досліджуючи вплив медіа на політичні орієнтації населення п'яти східних та північних областей України (Чернігівської, Сумської, Харківської, Луганської та Донецької), хоча і не розглядають близькість до кордону з іншою державою як окрему змінну, все ж фіксують зв'язок між якістю прийому російських телеканалів та голосуванням за проросійських кандидатів [12]. У цьому дослідженні таку змінну пропонується використати для того, щоб оцінити перспективи використання просторових даних у дослідженнях політичних орієнтацій українців не лише з метою виділення макрорегіонів, але і вивчення менших територіальних одиниць.

Мета статті – вивчити перспективи використання просторових даних у дослідженнях політичних орієнтацій населення України через ідентифікацію зв'язків між електоральним вибором та близькістю/віддаленістю місця проживання від кордону(ів) з іншими державами.

Виклад основного матеріалу. Змінною, яка є індикатором електорального вибору, обрані результати голосування населення України на парламентських виборах у 2012 та 2014 роках. Гіпотеза дослідження: міра близькості територій до кордону з іншою державою впливає на рівень підтримки політичних сил на цих територіях. Для аналізу такого впливу як кейсу відібрана Чернігівська область як така, що межує одразу з двома країнами (Білорусією та Росією). До того ж, таке дослідження продемонструє, що просторові дані можуть бути використані не лише для регіоналізації всієї країни, але і у межах менших територіальних одиниць, наприклад, однієї області.

Варто зазначити, що взаємозв'язок між електоральним вибором та місцем проживання аналізується на агрегованому, а не індивідуальному рівні. Одиницями аналізу у цьому дослідженні є виборчі дільниці Чернігівської області. Для кожної дільниці розраховано рівень підтримки партій, які на парламентських виборах (2012 та 2014 років) набрали більше 1%. Рівень підтримки – це частка голосів, яку на цій дільниці віддали за партію. Близькість або віддаленість від кордонів з іншими державами закована на рівні районів Чернігівської області. Так, усі виборчі дільниці розділені на три групи: дільниці, які входять до районів, що межують із Росією, дільниці, які входять до районів, що межують із Білорусією, та дільниці, які утворюють райони області, що не межують з іншими країнами. Відповідно, у масиві було створено дві бінарні змінні: наявність спільної межі району з Росією (1 – район межує, 0 – не межує) та наявність спільної межі району з Білорусією (кодування змінної аналогічне). Райони, що утворюють Чернігівську область, представлені у Таблиці 1.

Таблиця 1

Райони Чернігівської області

Райони області, які мають спільний кордон із Білорусією	Городнянський р-н, Ріпкинський р-н, Чернігівський р-н
Райони області, які мають спільний кордон із Росією	Корюківський р-н, Новгород-Сіверський р-н, Семенівський р-н, Сновський р-н
Райони області, які не мають спільних кордонів з іншими державами	Бахмацький р-н, Бобровицький р-н, Борзнянський р-н, Варвинський р-н, Ічнянський р-н, Козелецький р-н, Коропський р-н, Куликівський р-н, Менський р-н, Ніжинський р-н, Носівський р-н, Прилуцький р-н, Сосницький р-н, Срібнянський р-н, Талалаївський р-н

Як було зазначено вище, даними для аналізу виступають результати голосування населення Чернігівської області на парламентських виборах 2012 та 2014 років. Ці два періоди розділяють події, які суттєво вплинули на суспільно-політичну ситуацію в Україні (це і Революція Гідності, і військовий конфлікт на сході України), відповідно, зміна контексту могла вплинути, у тому числі, на характер взаємозв'язків між електоральним вибором та місцем проживання. Тому важливо простежити ці взаємозв'язки в обох періодах і перевірити, чи будуть відбиватись виявлені зв'язки на цих результатах голосування за різні роки.

Для того щоб оцінити вплив наближеності до кордону з іншою державою на результати голосування, пропонується побудувати кілька рівнянь лінійної регресії: вплив на результати голосування за кожну з партій оцінюється окремо, тому для кожної партії будується окреме регресійне рівняння. Кожен рік аналізується окремо. Результати регресійного аналізу на основі результатів голосування на виборах 2012 року подані у Таблиці 2.

**Результати регресійного аналізу на основі даних щодо голосування населення
Чернігівської області на парламентських виборах 2012 року**

	Константа	Наявність спільного кордону з Білорусією	Наявність спільного кордону з Росією	R-квадрат
Комуністична партія України	,108**	,054**	,154**	,435
Партія Н. Королевської «Україна – Вперед!»	,014**	,009**	-,002*	,111
ВО «Свобода»	,047**	-,004	-,032**	,075
«Наша Україна»	,013**	-,001	-,002	,004
«УДАР Віталія Кличка»	,093**	,031**	7,376E-05	,068
ВО «Батьківщина»	,326**	-,036**	-,167**	,247
Партія регіонів	,204**	,040**	,127**	,165
Радикальна Партія О. Ляшка	,157**	-,098**	-,078**	,187

** Коефіцієнти значущі на рівні 0,01

* Коефіцієнти значущі на рівні 0,05

Інтерпретація результатів здійснюється окремо по кожній партії. У такій моделі ми не можемо розраховувати на високий відсоток поясненої дисперсії, оскільки як коефіцієнти регресії ми маємо дві бінарні змінні. Але у такій моделі повністю відсутня можливість кореляції між незалежними змінними, що полегшує інтерпретацію і коефіцієнтів регресії, і значення константи. Розглянемо рівняння регресії та його інтерпретацію на прикладі однієї з партій. Так, наприклад, модель, яка пояснює вплив близькості місця проживання населення Чернігівської області до кордонів інших держав на рівень підтримки Комуністичної партії, може бути проінтерпретована наступним чином. Константа означає, що у районах Чернігівської області, які не межують з іншими державами, частка КПУ становить 10%. На територіях, які межують із Білорусією, рівень підтримки зростає на 5%, а на територіях, які межують із Росією, частка зростає на 15%.

Відповідно, на основі даних регресійних рівнянь, можна дійти висновку, що на парламентських виборах 2012 можна виділити партії, на рівень підтримки яких позитивно впливає близькість місця проживання населення до кордонів з іншими державами (Комуністична партія та Партія регіонів), та партії, на рівень підтримки яких аналогічні змінні впливають негативно («Батьківщина» та Радикальна партія). Стосовно інших політичних сил низький відсоток поясненої дисперсії та незначущість одного з коефіцієнтів не дають змоги дійти висновку щодо впливу близькості кордонів. При цьому, незважаючи на те, що сила впливу близькості кордонів із Білорусією та Росією відрізняється (вплив близькості до кордону з Росією для більшості проаналізованих політичних сил є вищим), напрям впливу в кожному випадку є однаковим.

Перелік партій, які брали участь у виборах 2014 року, суттєво відрізняється від 2012 року. Але оскільки метою дослідження є не порівняння динаміки по окремо взятих партіях, а фіксація впливу близькості місця проживання до кордону, то зміна списку учасників виборів не створює труднощів для дослідження, а, навпаки, дає змогу простежити вплив предикторів у різному контексті та з різними списками партій. Результати регресійного аналізу для партій, які набрали більше 1% на парламентських виборах 2014 року, подані у Таблиці 3.

Так само, як і при аналізі результатів даних 2012 року, близькість до кордону з іншою державою виступає значущим предиктором для рівня підтримки більшості партій. Також, як і на попередньому етапі аналізу, можна виділити партії, на рівень підтримки яких позитивно впливає близькість місця проживання населення до кордонів з іншими державами («Опозиційний блок», «Сильна Україна», Комуністична партія, «Блок Петра Порошенка») та партії, на рівень підтримки яких аналогічні змінні впливають негативно (Радикальна партія, «Народний Фронт», «Заступ» та «Громадянська позиція»).

Висновки. Доведено існування значущого зв'язку між електоральним вибором та близькістю/віддаленістю місця проживання до кордонів з іншими державами, що дає підстави говорити про перспективи використання просторових даних у процесі вивчення політичних орієнтацій населення України. На основі голосування на парламентських виборах в одній з областей показано, що поділ України на чотири регіони або ж модель «Центр-Периферія» не вичерпують потенціал просторових даних. Можна простежити, як близькість до кордону з певною країною або відсутність кордонів з іншими країнами пов'язана зі стратегією голосування на цій території. У результаті на основі даних по Чернігівській області, яка межує з двома країнами одночасно, можна виокремити партії, підтримка яких є вищою у прикордонних районах області, і партії, підтримка яких є вищою у районах, віддалених від кордонів.

**Результати регресійного аналізу на основі даних щодо голосування населення
Чернігівської області на парламентських виборах 2014 року**

	Константа	Наявність спільного кордону з Білорусією	Наявність спільного кордону з Росією	R-квадрат
Радикальна Партія О. Ляшка	,212**	-,050**	-,087**	,152
«Опозиційний блок»	,026**	,027**	,036**	,263
«Народний Фронт»	,195**	-,035**	-,054**	,070
«Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП»	,099**	-,059**	-,019*	,110
ВО «Свобода»	,034**	,002	-,016**	,067
Комуністична партія України	,022**	,023**	,043**	,244
«Об'єднання «Самопоміч»	,050**	,015**	-,014**	,049
«Правий сектор»	,006**	,003**	-,002*	,041
«Блок Петра Порошенка»	,181**	,053**	,048**	,134
«Сильна Україна»	,027**	,006*	,050**	,193
ВО «Батьківщина»	,090**	-,004	-,004	,002
«Громадянська позиція»	,026**	,015**	-,004*	,122

** Коефіцієнти значущі на рівні 0,01

* Коефіцієнти значущі на рівні 0,05

Ці результати, окрім обґрунтування можливості використання просторових даних у моделях електорального вибору в українських дослідженнях, можна також використати з метою змістовної інтерпретації. Як було зазначено вище, простежується відмінність між районами, які межують з іншими державами, та такими, що не межують. Окрім того, простежуються деякі відмінності між впливом близькості до кордонів Білорусії та Росії. Хоча напрям впливу цих змінних практично всюди є однаковим, сила їх впливу на рівень підтримки політичних сил дещо відрізняється. Так, є партії, де близькість до кордону з Росією має сильніший вплив (наприклад, Партія регіонів та КПУ у 2012 році або «Сильна Україна» та Радикальна партія у 2014 році), але також є партії, на рівень підтримки яких сильніший вплив має близькість району до кордонів із Білорусією (наприклад, «Громадянська позиція» та «Заступ» у 2014 році). Інтерпретуючи отримані результати, ми не можемо стверджувати, що саме місце проживання безпосередньо впливає на результати голосування. Вплив відбувається за рахунок певного контексту, який пов'язаний із конкретною територією. Можна зробити припущення щодо причин існування такого взаємозв'язку: чим ближче певна територія, наприклад, район області, знаходиться до кордону з певною державою, тим інтенсивнішим є культурний обмін між населенням цієї території та населенням іншої держави. Це і комунікація між населенням, і спільні канали отримання інформації, використання одних і тих самих засобів масової комунікації (наприклад, перегляд одних і тих самих телевізійних каналів). Це відкриває перспективи для подальших досліджень відмінностей у соціально-культурному обміні, який відбувається між населенням України та населенням цих держав, адже представлені результати аналізу дають підстави припустити неоднаковий вплив близькості до кордонів цих держав не лише на електоральний вибір населення України, але і на низку інших соціальних установок та орієнтацій.

Література:

1. Ваньков В. Поселенческая структура в электоральном поведении. *Полис. Политические исследования*, 2003. № 6. С. 88–103.
2. Вишняк О. Політична типологія регіонів України : динаміка та фактори змін. *Українське суспільство 1992–2008. Соціологічний моніторинг*. 2008. С. 331–342.
3. Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття : монографія / ред. А. Круглашова, М. Токаря; ред. колег.: М. Зан, М. Гуйтор, Ю. Остапець, Н. Ротар; відп. за вип. М. Токар; НДІ політичної регіоналістики (Ужгород), НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень (Чернівці). Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2014. 552 с.
4. Куценко Є. Феномен виборчих аксіотехнологій: сутність і практики застосування в електоральних кампаніях в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса*, 2014. № 2. С. 287–305.

5. Кучуран А. Соціальне структурування та процеси регіоналізації: концептуальний підхід. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2014. № 2. С. 55–62.
6. Погоріла Н.Б. Регіональні поділи в Україні: на прикладі політичної культури. *Політична культура: теорія, проблеми, перспективи*. 2004. С. 63–81.
7. Сірий Є. Специфіка наукових підходів до визначення регіональної структури України як умови соціологічного дослідження соціальної напруженості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2017. № 3-4. С. 118–124.
8. Стегний А. Региональный фактор развития политической культуры населения Украины. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2005. № 3. С. 94–122.
9. Стегний О. Типи політичної культури регіональних спільнот України. *Вісник Львівського університету*. 2008. № 2. С. 32–56.
10. Evans J., Arzheimer K., Campbell R., Cowley P. Candidate localness and voter choice in the 2015 General Election in England. *Political Geography*. 2017. № 59. P. 61–71.
11. Gravelle T. Politics, Time, Space, and Attitudes toward US–Mexico Border Security. *Political Geography*. 2018. № 65. P. 107–116.
12. Peisakhin L., Rozenas A. Electoral Effects of Biased Media: Russian Television in Ukraine. *American journal of political science*. 2018. № 62. P. 535–550.